

Тема 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ ТА ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

(ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ТА ВАЛЮТНО-КУРСОВОЇ ПОЛІТИКИ)

2.1. Правове регулювання грошового обігу та валютних відносин в Україні

Поняття грошей та грошових коштів. Валюта та валютні цінності. Електронні та цифрові гроші. Криптовалюта і віртуальні активи. Грошовий обіг. Готівковий і безготівковий грошовий обіг. Грошова система та основи її правового регулювання. Торгівля валютними цінностями. Валютний ринок України та міжнародний валютний ринок. Транскордонний переказ валютних цінностей. Транскордонне переміщення валютних цінностей. Валютне регулювання та валютний нагляд.

У сучасному світі гроші розглядаються як засіб платежу. Відповідно до ст. 99 Конституції України грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – НБУ.

Детальніше проаналізуйте історію виникнення та поширення грошей у світі. Проаналізуйте історичні віхи походження гривні та її поширення на території України.

Прочитайте твори Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч» (1889 р.), Джорджа Семюеля Клейсона «Найбагатший чоловік у Вавилоні» (1926 р.), Ніла Фергюсона «Еволюція грошей. Фінансова історія світу» (2006 р.).

У вітчизняних законах, кодексах, підзаконних нормативно-правових актах можна зустріти поняття «гроші», «грошові кошти», «грошові цінності», «валюта», «валютні цінності».

Дослідіть різногалузеве правове регулювання відносин у сфері грошового обігу. Проаналізуйте різні наукові підходи вчених до цього питання.

Відповідно до ст. 192 ЦК України «Гроші (грошові кошти)»: законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. грошові кошти існують в Україні у готівковій (як грошові знаки) та безготівковій (як записи на рахунках) формах.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» гроші розглядаються крізь призму валютних цінностей. Так, **валютні цінності** – національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали.

У ст. 4 МК України закріплене поняття «валютні цінності» у більш ширшому розумінні, ніж у Законі України «Про валюту і валютні операції». Зокрема, окрім валюти України, іноземної валюти та банківських металів, валютними цінностями визнаються і платіжні документи та цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України, в іноземній валюті або банківських металах. Також розширення трактування поняття «валютні цінності» міститься у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», де окрім зазначених елементів, до них віднесено і дорогоцінне каміння.

Національна валюта (гривня):

а) грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні;

в) електронні гроші, номіновані у гривні;

г) цифрові гроші НБУ.

Гривня як грошова одиниця України, є законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення платіжних операцій та розрахунків.

Іноземна валюта:

а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті;

в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах.

Прочитайте книгу Джеймса Рікардза «Валютні війни. Витоки наступної світової кризи» («Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis»).

Банківські метали – це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів (п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 р., ст. 4 МК України).

Електронні гроші та цифрові гроші існують лише в безготівковій формі. Електронні гроші, номіновані в гривні, та цифрові гроші використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках, передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами НБУ.

Відповідно до Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. слід розмежовувати поняття: електронні гроші, цифрові гроші НБУ та електронні платіжні засоби:

✓ *електронний платіжний засіб* – платіжний інструмент, реалізований на будь-якому носії, що містить в електронній формі дані, необхідні для ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом;

✓ *електронні гроші* – одиниці вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (зокрема з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей;

✓ *цифрові гроші НБУ* – електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є НБУ.

Якщо емітентом цифрових грошей в Україні є лише НБУ, то коло емітентів електронних грошей значно ширше. Відповідно до ст. 57 Закону України «Про платіжні послуги» емітентами електронних грошей в Україні можуть бути такі особи:

- 1) банки;
- 2) установи електронних грошей;
- 3) філії іноземних платіжних установ;
- 4) оператори поштового зв'язку;
- 5) НБУ;
- 6) органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними затверджене постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210. Положенням визначено, що випуск електронних грошей – складова фінансової платіжної послуги з випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з ними, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців, що пов'язана з наданням електронних грошей, зокрема надання передплачених платіжних інструментів (припейд-карток) користувачам в обмін на готівкові кошти та/або на кошти, перераховані з поточних/платіжних рахунків.

Емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих винятково в гривні, для використання їх на території України.

Виконання платіжних операцій з електронними грошима, зокрема використання передплачених платіжних інструментів та/або припейд-карток, здійснюється відповідно до схеми виконання платіжних операцій емітента та/або правил платіжної системи, згідно з якими випускаються передплачені платіжні інструменти та/або припейд-картки, та з додержанням вимог законодавства України.

Відповідно до ст. 58 Закону України «Про платіжні послуги» **до електронних грошей не належать будь-які одиниці вартості, що:**

1) обліковуються суб'єктом господарювання, який їх випустив, або містяться на будь-якому фізичному носії і використовуються в обмежений спосіб, зокрема дають змогу їх держателю придбавати товари і послуги лише у суб'єкта господарювання, який випустив такі одиниці вартості, незалежно від місцезнаходження такого суб'єкта господарювання;

2) використовуються абонентом постачальника електронних комунікаційних послуг для оплати та споживання цифрового контенту за допомогою будь-якого електронного комунікаційного, цифрового пристрою, за умови що надання таких послуг оплачується абонентом.

НБУ має право встановлювати інші винятки з поняття електронних грошей.

Цифрові гроші НБУ, як електронна форма грошової одиниці України, є законним платіжним засобом на території України, приймається фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках, передбачених законодавством України» (ст. 35 Закону України «Про Національний банк України»).

Порядок випуску, зберігання та погашення цифрових грошей, а також особливості виконання платіжних операцій із застосуванням цифрових грошей визначаються нормативно-правовими актами НБУ. Вимоги щодо випуску електронних

грошей та виконання платіжних операцій з електронними грошима не поширюються на емісію цифрових грошей та виконання платіжних операцій з цифровими грошима.

Електронні гроші, номіновані в гривні, та *цифрові гроші* використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках, передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами НБУ (ч. 5 ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги»).

Досить часто електронні та цифрові гроші помилково ототожнюють із криптовалютою та віртуальними грошима.

Не є валютою (грошовими коштами) *грошові сурогати* – будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті, крім валютних цінностей (ст. 1 Закону України «Про Національний банк України»), зокрема локальні корпоративні валюти, альтернативні розрахункові засоби, віртуальні валюти окремого віртуального співтовариства тощо.

Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу, забороняються (ст. 32 Закону України «Про Національний банк України»).

Ознайомтесь із монографією: Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія / А.А. Кудь, М.П. Кучерявенко, Є.М. Смичок. Харків: Право, 2019. 216 с.

Відповідно до Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р., який станом на грудень 2023 р. не набрав чинності, **віртуальний актив** – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші

об'єкти цивільних прав. Криптовалюта належить до віртуальних активів.

На сьогодні в п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. поняття **«віртуальний актив»** визначено як «цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати, і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей».

Платіжна операція, ініційована в межах України, зокрема з використанням електронних платіжних засобів, електронних грошей, віртуальних активів, повинна супроводжуватися щонайменше номером рахунка/електронного гаманця або унікальним номером електронного платіжного засобу платника (ініціатора)/наперед оплаченої картки багатocільового використання та номером рахунка/електронного гаманця або унікальним номером електронного платіжного засобу отримувача/наперед оплаченої картки багатocільового використання, а в разі відсутності рахунка/електронного гаманця платника (ініціатора) – унікальним обліковим номером фінансової операції (ч. 3 ст. 14 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»).

Визначте особливості віртуальних грошей та віртуальних активів. Проаналізуйте вітчизняну та світову практику вирішення спорів, пов'язаних із криптовалютою.

Щодо світу криптовалюти – рекомендуємо, зокрема, таку спеціальну літературу: Дон Тапскотт та Алекс Тапскотт «Блокчейн-революція. Як технологія, що лежить в основі біткойна та інших криптовалют, змінює світ»; Сайфедін Аммус «Стандарт Біткойна: децентралізована альтернатива центральному банку»; Рік Едельман «Правда про крипту»; Юрій Когут «Технології блокчейн та криптовалюта: ризики та кібербезпека».

Подивіться курс Міністерства цифрової трансформації України за підтримки компаній Binance, Hacken та Crystal Blockchain компанії Bitfury «Все про блокчейн, біткоїн та криптовалюти» на YouTube-каналі Дія.Цифрова освіта.

Щодо видів валют, див. постанову Правління НБУ «Про затвердження Класифікатора іноземних валют» від 04.02.1998 р. № 34. Згідно з цим класифікатором **валюти поділяються на:**

✓ *конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валюти країн-членів ЄС та банківські метали (наприклад, австралійський долар, болгарський лев, гонконгівський долар, данська крона, долар США, злотий, євро, ена, канадський долар, мексиканське песо, новозеландський долар, новий ізраїльський шекель, норвезька крона, сінгапурський долар, румунський лей, золото, паладій, платина, срібло);*

✓ *конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями (наприклад, азербайджанський манат, алжирський динар, аргентинське песо, арубський флорин, багамський долар, барбадоський долар, бахрейнський динар, белізький долар, вірменський драм, дирхам ОАЕ, долар Соломонових Островів, індійська рупія, ісландська крона, йорданський динар, ліванський фунт, лівійський динар, сейшельська рупія, сербський динар, філіппінське песо, чилійське песо, ямайський долар);*

✓ *неконвертовані валюти (приміром, бермудський долар, бурундійський франк, гібралтарський фунт, добра, долар Кайманових островів, ефіопський бир, іракський динар, кубинське песо, ліберійський долар, мозамбікський метикал, нідерландський антильський гульден, південносуданський фунт, сирійський фунт, сомалійський шилінг, фунт Острова Святої Єлени, фунт Фолклендських островів).*

Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість.

Грошовий обіг

Гроші (грошові знаки) знаходяться у постійному обігу. Поняття «грошовий обіг» має різні трактування та визначення.

Зокрема, **грошовий обіг** – це: 1) обіг законних платіжних засобів (банкнот, розмінної монети), що обслуговують потреби економіки країни; 2) постійний рух коштів, який охоплює сферу випуску (емісії) грошей НБУ, випуск їх в обіг, а також подальше переміщення грошей у каси підприємств, установ, організацій, розрахунки з населенням, здійснення ним платежів і внесків тощо; 3) рух грошей, що обслуговує сферу обміну чи/та реалізації товарів, робіт, послуг тощо.

Розрізняють готівковий і безготівковий грошовий обіги.

Правове регулювання відносин у сфері грошового обігу здійснюється відповідно до Законів України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні послуги», «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», Інструкції про порядок організації касової роботи банками та проведення платіжних операцій надавачами платіжних послуг в Україні (затверджена постановою НБУ від 25.09.2018 р. № 103), Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148 й інших нормативно-правових актів.

Також протягом останніх 5 років в Україні поживалась увага до віртуальних грошей та віртуальних активів. Водночас, Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. ще не набрав чинності, тому дотепер актуальними проблемами є правовий режим віртуальних активів, особливості їх декларування та оподаткування, обміну, продажу, спадкування.

Грошова система України та основи її правового регулювання

Грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, що склалася історично та закріплена в національному законодавстві.

Для грошових систем світу характерним є: скасування офіційного золотого вмісту, забезпечення та розмін банкнот на золото; вилучення золота із внутрішнього обігу; розвиток безготівкового та скорочення готівкового грошового обігу;

монополізація державою випуску національної валюти і регулювання грошового обігу.

Згідно з ч. 3 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» офіційне співвідношення між гривнею та дорогоцінними металами не встановлюється.

Грошова система будь-якої країни є об'єктом правового регулювання. Насамперед, грошова система має конституційну основу (див. ст. 99 Конституції України). Норми *фінансового права* детально фіксують організацію грошової системи; забезпечують порядок випуску, обігу, перевезення, зберігання, інкасації готівкових коштів; визначають основи організації розрахунків тощо. Норми *цивільного права* регулюють питання права власності на гроші (грошові знаки), порядок розрахунків при здійсненні правочинів цивільно-правового характеру. Норми *адміністративного права* встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері грошової системи, у процесі грошового обігу. Норми *кримінального права* передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, спрямованих проти грошової системи (наприклад, статті 199, 200, 222, 224 КК України).

Проаналізуйте структуру та зміст норм різного законодавства, що стосуються грошового обігу та грошової системи.

Як уже зазначалося, гривня є єдиним законним платіжним засобом в Україні, з урахуванням особливостей, установлених Законом, і приймається без обмежень на всій території України для проведення розрахунків.

Усі розрахунки на території України проводяться винятково у гривні, крім розрахунків за:

1) операціями зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті здійснення іноземних інвестицій;

2) операціями банків з надання банківських та інших фінансових послуг на підставі банківської ліцензії;

3) операціями з надання фінансових послуг, що надаються небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які мають ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій;

4) операціями з розміщення, виплати грошового доходу та погашення облігацій, казначейських зобов'язань України, номінованих в іноземній валюті, якщо це передбачено проспектом цінних паперів (умовами їх розміщення);

5) операціями з купівлі-продажу державних цінних паперів, номінованих в іноземній валюті, якщо ініціатором або отримувачем за такою валютною операцією є банк;

6) іншими операціями, визначеними МК України та (або) нормативно-правовими актами НБУ.

Розрахунки за такими операціями можуть проводитися в іноземній валюті, у гривні, а також у банківських металах.

Порядок проведення розрахунків за валютними операціями визначається НБУ.

Торгівля валютними цінностями здійснюється на валютному ринку України та на міжнародних валютних ринках. Торгівля валютними цінностями здійснюється винятково через уповноважені установи, які отримали ліцензію на таку діяльність.

Валютний ринок України – це сукупність відносин у сфері торгівлі валютними цінностями в Україні між суб'єктами валютного ринку України (далі – суб'єкти ринку), між суб'єктами ринку та їх клієнтами (зокрема, банки-нерезиденти), між суб'єктами ринку і НБУ, а також між НБУ і його клієнтами, у яких суб'єкти ринку або НБУ є стороною договору з купівлі, продажу або обміну валютних цінностей.

Ознайомтесь із Положенням про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 1.

Міжнародний валютний ринок – це сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою та банківськими металами за межами України між банками та іноземними контрагентами, між іноземними контрагентами.

Знайдіть та проаналізуйте правову природу сучасних відносин на міжнародному валютному ринку, а також визначте правовий статус іноземного контрагента.

Для більшого занурення у «світ» грошей, валюти тощо, пропонуємо переглянути такі художні фільми: «Занадто крутий для невдачі» (2011); «Дефолт» (2018); «Мисливець з Уолл-стріт» (2016); «Капітал» (2012); «Моя частина пирога» (2011); «Банкрутство» (2010); «Уолл-стріт: Гроші не сплять» (2010).

Торгівля іноземною валютою у готівковій формі (валютно-обмінні операції) здійснюється уповноваженими установами. Торгівля банківськими металами з фізичною поставкою здійснюється винятково банками.

Пункти обміну іноземної валюти підлягають внесенню до Реєстру пунктів обміну іноземної валюти, ведення якого здійснюється НБУ. Структурний підрозділ оператора поштового зв'язку, відокремлений підрозділ банку, які не використовують зовнішню рекламу, таблички, вивіски або інші засоби для рекламування діяльності з торгівлі іноземною валютою у готівковій формі поза межами приміщень, в яких вони розташовані, і безпосередньо у таких приміщеннях, не підлягають внесенню до Реєстру пунктів обміну іноземної валюти. Торгівля валютними цінностями у готівковій формі у пунктах обміну іноземної валюти, що підлягають внесенню до Реєстру пунктів обміну іноземної валюти, але не внесені до нього, забороняється.

Ознайомтесь із Положенням про Реєстр пунктів обміну іноземної валюти, яке затверджене постановою Правління НБУ від 30.12.2022 р. № 254, та проаналізуйте, які нині існують проблеми з пунктами обміну іноземної валюти в Україні.

Транскордонний переказ валютних цінностей – здійснюється винятково через уповноважені установи. Порядок проведення переказу валютних цінностей визначається НБУ.

Ознайомтесь із Положенням про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженим постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2.

Для того, щоб зрозуміти, як можна здійснити транскордонний переказ, слід визначитись із розміром такого переказу. Відповідно до Положення про здійснення операцій із валютними цінностями, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2, транскордонний переказ іноземної валюти може бути у *значному та незначному розмірах*. Транскордонний переказ на суму, що перевищує суму (в еквіваленті) у незначному розмірі, здійснюється з поточного рахунку фізичної особи.

Поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту для зберігання коштів і виконання платіжних операцій відповідно до умов договору та вимог законодавства (п. 1 ч. 1 ст. 63 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р.).

Незначний розмір валютної операції (незначний розмір) – розмір валютної операції (в еквіваленті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату здійснення операції), який є меншим за розмір, передбачений ст. 20 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон про ПВК/ФТ).

Стаття 20 Закону про ПВК/ФТ стосується порогових фінансових операцій. Фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує 400 тис. грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн), або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тис. грн на момент проведення фінансової операції (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис. грн), за наявності однієї або більше таких ознак:

✓ фінансові операції, якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції має реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що здійснює збройну агресію проти України, та/або в державі (юрисдикції), що не виконує чи неналежно виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (зокрема, дипломатичне представництво, посольство, консульство такої держави), або якщо однією із сторін – учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначеній державі (юрисдикції);

✓ фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами;

✓ платіжні операції з переказу коштів за кордон (зокрема до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон);

✓ фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

✓ фінансові операції електронного резидента (е-резидента).

Транскордонне переміщення валютних цінностей.

Транскордонне переміщення фізичними особами валютних цінностей у сумі, що дорівнює або перевищує еквівалент 10 тис. євро за офіційним курсом валют, установленим НБУ на день переміщення через митний кордон України, підлягає письмовому декларуванню митним органам, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Транскордонне переміщення валютних цінностей шляхом поштових відправлень здійснюється лише шляхом поштових відправлень з оголошеною вартістю.

Ознайомтесь із Положенням про транскордонне переміщення валютних цінностей, яке затверджене постановою Правління НБУ від 2.01.2019 № 3.

Ознайомтесь із статтями МК України щодо митного оформлення.

З'ясуйте, що таке «поштове відправлення з оголошеною вартістю».

Визначте відмінності транскордонного переміщення валютних цінностей фізичними та юридичними особами.

Валютне регулювання та валютний нагляд

Закон України «Про валюту і валютні операції» розрізняє два види діяльності уповноважених суб'єктів: валютне регулювання та валютний нагляд.

Валютне регулювання – діяльність НБУ, Кабінету Міністрів України, спрямована на регламентацію здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами.

До **принципів валютного регулювання** віднесено такі:

1) *свобода здійснення валютних операцій*, що передбачає:

✓ право фізичних та юридичних осіб – резидентів укладати угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов'язання, пов'язані з цими угодами, у національній валюті чи в іноземній валюті, зокрема відкривати рахунки у фінансових установах інших країн;

✓ право фізичних та юридичних осіб – резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності;

✓ запровадження обмежень і заходів захисту винятково з підстав та у порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи і рівноваги платіжного балансу України;

✓ недопущення неправомірного і необґрунтованого втручання держави у валютні операції;

2) *ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання*, що реалізується шляхом:

✓ спрямованості на забезпечення фінансової стабільності, економічного і соціального розвитку;

✓ відповідності заходів захисту, строків їх запровадження та обсягів, пов'язаних з ними валютних обмежень масштабам і структурі системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності;

✓ обґрунтованості запровадження та подовження строку дії заходів захисту;

✓ тимчасового характеру дії заходів захисту;

✓ підзвітності та публічності НБУ під час запровадження заходів захисту, подовження строку їх дії, оцінки результативності застосування заходів захисту;

✓ пріоритетності менш дискримінаційних інструментів валютного регулювання над більш дискримінаційними та пропорційності застосування таких інструментів;

✓ пріоритетності ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними;

3) *самостійність та ринковість валютного регулювання*, що передбачає:

✓ гнучкість валютного курсу;

✓ незалежність НБУ у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом.

Проаналізуйте практичне втілення принципів валютного регулювання.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про валюту і валютні операції» **валютний нагляд** – система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства.

Валютний нагляд в Україні здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду, з метою установлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству, з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Валютний нагляд здійснюється без втручання у відповідні валютні операції та діяльність суб'єктів таких операцій, крім випадків запобігання агентами валютного нагляду проведенню валютних операцій, що не відповідають вимогам валютного законодавства.

Здійснення валютного нагляду покладається на певних суб'єктів – на органи та агенти валютного нагляду.

Органи валютного нагляду:

✓ НБУ (здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами);

✓ центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику – Державна податкова служба України (здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства).

Органи валютного нагляду мають право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства. Також такі суб'єкти мають право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій, а агенти валютного нагляду та інші особи, які є об'єктом таких перевірок, зобов'язані безоплатно надавати відповідний доступ, пояснення, документи та іншу інформацію.

Також органи валютного нагляду мають право у разі виявлення порушень валютного законодавства, вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок і допустили такі порушення, дотримання вимог валютного законодавства та застосовувати заходи впливу, передбачені законом. З метою належного здійснення валютного нагляду, його суб'єкти обмінюються інформацією щодо виявлених порушень валютного законодавства, отриманою ними під час здійснення валютного нагляду, з метою реалізації повноважень у сфері валютного регулювання та нагляду.

Уповноважені установи – банки, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку, які отримали ліцензію НБУ, є **агентами валютного нагляду**, підзвітними НБУ.

Агенти валютного нагляду мають право вимагати у суб'єктів валютних операцій документи, пов'язані із здійсненням валютних операцій, а суб'єкти валютних операцій зобов'язані надавати такі документи на вимогу агентів валютного нагляду у визначений ними строк.

У разі виявлення агентом валютного нагляду порушення суб'єктом валютної операції валютного законодавства, агент валютного нагляду запобігає проведенню такої валютної операції

та інформує про таку валютну операцію орган валютного нагляду у порядку, встановленому НБУ.

Ознайомтесь із Положенням про валютний нагляд, яке затверджене постановою Правління НБУ від 03.01.2019 р. № 13, та проаналізуйте приклади практики валютного нагляду в Україні.

Інформація про банки та (або) клієнтів банків, що збирається під час здійснення валютного нагляду за банками, становить банківську таємницю. Органи валютного нагляду та агенти валютного нагляду, їх посадові особи зобов'язані в порядку, передбаченому законодавством України, запобігати розголошенню комерційної таємниці та іншої інформації, доступ до якої, відповідно до законодавства України, є обмеженим та яка стала їм відомою під час здійснення ними своїх повноважень. За розголошення такої інформації органи валютного нагляду та агенти валютного нагляду, їх посадові особи несуть відповідальність, передбачену законодавством України.

Проаналізуйте вітчизняну й іноземну практику збирання та збереження банківської таємниці.

НБУ визначає зміст, форму, періодичність, строки, спосіб та порядок надання інформації про валютні операції відповідно до цієї статті та зобов'язань України щодо обміну інформацією, передбачених міжнародними угодами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Ознайомтесь із Положенням про порядок надання банками НБУ інформації щодо договорів, які передбачають виконання резидентами боргових зобов'язань перед нерезидентами-кредиторами за залученими резидентами кредитами, позиками, яке затверджене постановою Правління НБУ від 2.01.2019 р. № 6. Цей документ стосується інформації про валютні операції.

Проаналізуйте правову природу та зміст інформації, що становить банківську таємницю; з'ясуйте, яка передбачена відповідальність за розголошення банківської таємниці, а також розгляньте законодавство та судову практику з цього питання.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про валюту і валютні операції» банки надають банківські та інші фінансові послуги, якщо вони є валютними операціями, на підставі банківської ліцензії, що є безстроковою.

Небанківські фінансові установи на підставі ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій здійснюють такі валютні операції:

- 1) торгівля валютними цінностями в готівковій формі;
- 2) здійснення платіжних операцій;
- 3) здійснення розрахунків в іноземній валюті на території України за договорами страхування життя;
- 4) факторинг (у частині здійснення розрахунків на території України в іноземній валюті між факторами та клієнтами за операціями з міжнародного факторингу щодо відступлення права грошової вимоги до боржника-нерезидента);
- 5) інші валютні операції, визначені НБУ.

Знайдіть у законодавстві приклади «інших валютних операцій», які визначені НБУ.

У ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій зазначаються валютні операції, які дозволяється здійснювати небанківській фінансовій установі на підставі цієї ліцензії.

Торгівля валютними цінностями здійснюється на валютному ринку України та на міжнародних валютних ринках винятково через уповноважені установи, які отримали ліцензію на таку діяльність. Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, затверджено постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 1.

2.2. Відповідальність за порушення валютного законодавства

Заходи впливу до банків. Заходи впливу до небанківських фінансових установ. Відповідальність за порушення строків за операціями з експорту та імпорту товарів. Застосування заходів впливу до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб, визначені у КУпАП.

Відповідальність за порушення валютного законодавства передбачена нормами різних нормативно-правових актів, зокрема, таких:

- ✓ Закон України «Про валюту і валютні операції»;
- ✓ Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р.;
- ✓ Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р.;
- ✓ КУПАП;
- ✓ Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346;
- ✓ Порядок застосування податковими органами заходів впливу у вигляді штрафних санкцій до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення вимог валютного законодавства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 524;
- ✓ Положення про застосування Національним банком України заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг, затверджене постановою Правління НБУ від 01.02.2021 р. № 12;
- ✓ Положення про порядок видачі ліцензії на торгівлю валютними цінностями, затверджене постановою Правління НБУ 26.03.2021 р. № 26;
- ✓ Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затверджене постановою Правління НБУ від 2.01.2019 р. № 5;
- ✓ Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення вимог законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, затверджене постановою Правління НБУ від 22.09.2022 р. № 206.

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про валюту і валютні операції» за порушення вимог валютного законодавства (крім порушення строків за операціями з експорту та імпорту товарів, відповідальність за яке встановлюється згідно із ст. 13 цього Закону) можуть бути застосовані:

1) до банків – заходи впливу згідно із Законом «Про банки і банківську діяльність»;

2) до уповноважених установ (крім банків) – такі заходи впливу:

а) письмове застереження;

б) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій;

в) штрафні санкції;

г) зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії на здійснення валютних операцій;

3) до юридичних осіб (крім уповноважених установ) – заходи впливу у вигляді штрафних санкцій;

4) до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб – заходи впливу у вигляді штрафів, передбачені КУпАП.

НБУ має право адекватно вчиненому порушенню застосувати до уповноважених установ статті заходи впливу, а також до уповноважених установ (крім банків) заходи впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі не більш як 20% суми власного капіталу відповідної уповноваженої установи.

Державна податкова служба України має право адекватно вчиненому порушенню застосувати до юридичних осіб (крім уповноважених установ) захід впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі до 100% суми операції, проведеної з порушенням валютного законодавства.

Порядок застосування податковими органами заходів впливу у вигляді штрафних санкцій до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення вимог валютного законодавства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 524.

Заходи впливу можуть бути застосовані протягом 6 місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше, ніж через 3 роки з дня його вчинення.

За кожне порушення вимог валютного законодавства може бути застосований лише один із заходів впливу, передбачений законом.

Рішення НБУ про застосування заходу впливу у вигляді штрафних санкцій є виконавчим документом та набирає законної сили з дня його прийняття.

Суми стягнутих штрафних санкцій спрямовуються до державного бюджету.

Порядок застосування заходів впливу до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб визначається КУПАП, наприклад:

– ст. 155¹ «Порушення порядку проведення розрахунків» (у частині порушення встановленого законом порядку проведення розрахунків при здійсненні операцій з купівлі-продажу іноземної валюти) – тягне за собою накладення штрафу на осіб, які здійснюють операції з купівлі-продажу іноземної валюти, від трьох до шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб уповноважених банків або суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність на підставі агентських угод з уповноваженими банками з операцій купівлі-продажу іноземної валюти, – від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне вчинення правопорушення протягом року – передбачає накладення штрафу на осіб, які здійснюють операції з купівлі-продажу іноземної валюти, від шести до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб уповноважених банків або суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють свою діяльність на підставі агентських угод з уповноваженими банками з операцій купівлі-продажу іноземної валюти, – від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– ст. 162 «Порушення правил про валютні операції»: незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави – тягнуть за собою попередження або накладення штрафу від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією валютних цінностей;

– ст. 162¹ «Порушення порядку здійснення валютних операцій»: порушення порядку здійснення валютних операцій – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб юридичних

осіб (крім уповноважених установ¹), громадян-суб'єктів підприємницької діяльності від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– ст. 164² *«Порушення законодавства з фінансових питань»*: приховування в обліку валютних та інших доходів, непродуктивних витрат і збитків, відсутність бухгалтерського обліку або ведення його з порушенням установленого порядку, внесення неправдивих даних до фінансової звітності, неподання фінансової звітності, несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризацій грошових коштів і матеріальних цінностей, несвоєчасне подання на розгляд, погодження або затвердження річного фінансового плану підприємства державного сектору економіки та звіту про його виконання, перешкоджання працівникам органу державного фінансового контролю у проведенні ревізій та перевірок, невжиття заходів з відшкодування з винних осіб збитків від недостач, розтрат, крадіжок і безгосподарності – тягнуть за собою накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з зазначених правопорушень, – тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– ст. 166⁵ *«Порушення банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку»*: порушення пов'язаними з банком особами або іншими особами, які відповідно до закону можуть бути об'єктом перевірки НБУ, банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ, крім порушень, зазначених у ст. 73 Закону України «Про банки і

¹ Уповноважені установи – банки, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку, які отримали ліцензію НБУ.

банківську діяльність», у тому числі подання недостовірної (неповної) звітності, зокрема, щодо якості активів, проведення операцій із пов'язаними з банком особами, суті операцій, або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, – тягне за собою накладення штрафу від двох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Передбачені дії, якщо вони призвели до віднесення банку до категорії проблемних, – тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення нормативно-правових актів НБУ, які регулюють діяльність у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб небанківських фінансових установ або юридичних осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює НБУ, від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення законів України та нормативно-правових актів НБУ, які регулюють переказ коштів в Україні, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб платіжної організації, члена/учасника платіжної системи від трьох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення встановлених НБУ загальних параметрів моніторингу з метою ідентифікації помилкових та неналежних переказів із застосуванням електронних платіжних засобів, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб еквайра та/або емітента від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неповідомлення про помилкові/неналежні перекази та суб'єктів цих переказів інших членів/учасників платіжної системи – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб члена/учасника платіжної системи від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення вимог валютного законодавства – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб уповноважених установ

від трьох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– ст. 172⁶ «Порушення вимог фінансового контролю»: несвоєчасне подання без поважних причин декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані – тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Передбачені дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі самі порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією доходу чи винагороди та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

Подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відповідальність за цією статтею за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у разі, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Про це також див. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р.

Детальніше про заходи впливу див.:

- Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346;
- Положення про застосування НБУ заходів впливу за порушення вимог законодавства, що регулює діяльність на

платіжному ринку, затверджене постановою Правління НБУ від 22.09.2022 р. № 206.

• Проаналізуйте розміри штрафів на конкретних прикладах, перегляньте відповідну судову практику щодо оскарження штрафів НБУ.

Література до теми 2

1. Даценко Н.В. Система моделей оцінювання та прогнозування інноваційних фінансових інструментів (на прикладі криптовалют): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.11. Київ, 2019. 22 с.

2. Дек А.О. Моделювання поведінки агентів ринку криптовалют: дис. ... д-ра філософії. Харків, 2019. 195 с.

3. Іванюк В.Д. Фінансово-правове регулювання ринку криптовалют в Україні: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 «Право». Тернопіль, 2021. 232 с.

4. Кравчук В., Науменко Д., Глибовець А. Електронні гроші в Україні: аналітичний звіт. Київ: Альфа-ПК, 2012. 64 с.

5. Музика-Стефанчук О.А., Савенкова В.Г. Щодо змін у валютних і банківських відносинах в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С.291-294.

6. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Міжнародні торговельні відносини та економіка: до питання про витоки валютних правовідносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 358-360.

7. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Міжнародні валютні правовідносини та міжнародні економічні відносини: взаємозв'язок і взаємовплив. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 648-653

8. Проценко А.Т. Правове регулювання обігу електронних грошей в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 199 с.

9. Радченко О. Право грошово обігу як підгалузь фінансового права. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 10. С. 205–210.

10. Рикардс Джеймс. Валютні війни. Витоки наступної світової кризи. Пер. з англ. Д. Тавровецький. Київ: Наш формат, 2018. 328 с.

11. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія / А.А. Кудь, М.П. Кучерявенко, Є.М. Смичок. Харків: Право, 2019. 216 с.

12. Nick Szabo. Shelling Out: The Origins of Money. URL: <https://nakamotoinstitute.org/shelling-out/>.